

BİNGÖL ALEVİLİĞİNDE DEDELİK MUSAHIPLİK DÜŞKÜNLÜK VE CEM

Yılmaz IRMAK¹, Handan HAMARAT²

Geliş: 16.02.2018 Kabul: 14.04.2018

DOI: 10.29029/busbed.396201

Öz

Alevilik; Ali yolunu takip eden, Ehl-i Beyt'e gönül veren, Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilmesi ile ivme kazanan ve İslamiyet öncesi Türk inançlarının da etkisiyle Anadolu'da yeni bir terkip oluşturarak yüzyıllardır devam eden bir inanç yolu olarak adlandırılabilir. Alevilik, ilk olarak Hz. Muhammed'in vefatından sonra Hz. Ali'nin halife olması gerektiği iddiaları etrafında şekillenmiştir. Anadolu'da 11. yüzyılda ortaya çıkan ve 13. yüzyıldan itibaren gelişim gösteren Alevilik, Türklerin İslam öncesinden getirdiği motifler ve İslam anlayışının bir sentezi olarak bu topraklara özgü bir kimliğe bürünmüştür. Türkiye'de bugün birçok ilimizde Alevi toplumu yaşamaktadır. Bu illerimizden biri de Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan Bingöl'dür. Aleviler; Bingöl'ün merkez ve merkeze bağlı köyler başta olmak üzere Adaklı, Kiği, Yayladere, Karlıova ve Yedisu ilçelerinde yaşamaktadırlar. Bu çalışmada; saha çalışmasıyla kayıt altına alınmış olan Bingöl Aleviliği inanç kurumlarından; Dedelik, Musahiplik, Düşkünlük ve Cem ritüeli gibi konular ele alınmış ve incelenmiştir. Sonuç olarak; Bingöl Aleviliği inanç unsurlarının günümüzde bazı değişim ve dönüşümlere rağmen yörede halen varlığını sürdürdüğünü ve temel işlevini yerine getirdiği tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Bingöl Aleviliği, Dedelik, Musahiplik, Düşkünlük, Cem Ritüeli.

1 Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, yirmak@bingol.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1948-4132>.

2 Uzman Halkbilimci, elifmira12@icloud.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0044-4536>.

DEDELİK, MUSAHIPLIK, DÜŞKÜNLÜK AND CEM IN BİNGÖL ALEVİSM³

Abstract

Alevism can be called a religion path that traces Caliph Ali, sets their hearts on Family of the Prophet Mohammed, and that has gained speed after the martyrdom of Caliph Huseyin in Kerbela having continued since centuries forming a new style in Anatolia with the effect of pre-Islamic Turkish beliefs. Alevism was firstly formed around the claims that Caliph Ali should have been the first caliph after the passing away of the Prophet Mohammed. Alevism, which emerged in the 11th century and which has been developing since the 13th century, has impersonated to a synthesis of the Islamic view with the motifs brought by the Turks before they were not Muslim, in a style intrinsic to these lands. In many cities of Turkey, today, a great number of Alevi societies spring to life. One of these cities is Bingöl of in the Eastern Anatolian Region. The Nosairians live notably in the centre of Bingöl and its villages together with some towns such as Adaklı, Kiğı, Yayladere, Karlıova and Yedisu. In this study, belief institutions of Bingöl Alevism, recorded with the field works, like Dedelik (Fathership), Musahiplik (Companionship), Düşkünlük (Fondness) and Cem Ritual was approached and analysed. As a conclusion; it was determined that belief elements of Bingöl Alevism continues its existence in the region and functions its basic despite some alterations and changes.

Keywords: Bingöl Alevism, Dedelik, Musahiplik, Düşkünlük, Cem Ritual.

Giriş

“Alevi” sözcüğü Arapça’da; “Ali’ye mensup”, “Ali’ye ait” anlamlarında kullanılırken İslam tarihinde; “Hz. Ali’yi sevmek, saymak ve her hususta ona bağlı olmak” anlamlarında kullanılmıştır (Fığlalı, 2006: 5). Hz. Ali’ye ve onun soyuna bağlı olan, yolunu süren kişilere “Alevi” denilmektedir (Doğan, 1998: 19). Bu bakımdan Aleviliği; Ali yolunu takip eden, Ehl-i Beyt’e gönül veren, Hz. Hüseyin’in Kerbela’da şehit edilmesi ile ivme kazanan ve İslamiyet öncesi Türk inançlarının da etkisiyle yeni bir terkip oluşturarak yüzyıllardır Anadolu’da devam eden bir inanç yolu olarak adlandırmak mümkündür. Anadolu’da oluşan bu tasavvufi inanç yoluna ise; “Anadolu Aleviliği” adı verilmiştir.

3 Bu makalede; saha çalışmasıyla elde edilen Bingöl Aleviliği ile ilgili bilgiler; Hamarat, Handan (2017), “Bingöl Alevi Toplumunda Halk Kültürü Unsurları”, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, adlı çalışmadan alınarak yeniden düzenlenmiş ve kullanılmıştır.

Anadolu Aleviliğine; yazılı ve sözlü kültür geleneğimizde bazı isimler verilmektedir. Bunların başında Bektaşilik gelmektedir. Alevilik; daha çok kırsal kesimde yayılırken, Bektaşilik ise şehir merkezlerinde örgütlenmiştir. Bektaşilik, Hacı Bektaş Veli'den sonra 13. yüzyılda oluşmaya başlamıştır. Balım Sultan, Hacı Bektaş dergâhının kurumsallaşmasını sağlayan en önemli isimlerdendir. On İki İmam anlayışı onunla öğretiyeye girmiştir. Dergâhın ikinci piri hatta asıl kurucusu olarak da kabul edilen Balım Sultan, (Saraç, 2011: 39-40) Bektaşiliğin kurallarını açıklığa kavuşturmuş ve kurumsallaşması noktasında çağın koşullarına uygun reformlar yapmıştır. Onun döneminde ayin ve erkânda bazı değişikliklere gidilmesi, tekkelerin iç sisteminin daha düzenli bir hale sokulması ve tarikatın bel kemiği mahiyetindeki mücerred dervişler teşkilatının kurulması, en önemli yeniliklerdendir (Fırlalı, 2006: 164).

Anadolu Aleviliğine verilen bir başka isim de; “Kızılbaş” terimidir. Kırmızı börk ve başlık giyen, Sünni-Alevi bütün Türkmen boylarına verilen bu adlandırma, 16. yüzyıldan itibaren Osmanlı'da menfi anlamda kullanılmıştır (Fırlalı, 2006: 7). Bilimsel açıdan “Alevi” sözcüğünü hatalı bulan Melikoff, Alevilerin tarihteki asıl adının “Kızılbaş” olduğunu ve kırmızı bir serpuş giydikleri için bu adı aldıklarını belirtir. Yazara göre Kızılbaş deyiminin yerini “Alevi” sözcüğüne bırakmış olmasının sebebi; “Kızılbaş” kullanımının yüzyıllar içinde küçültücü bir anlam kaymasına uğramış olması ve Celali ayaklanmasıyla dini-sosyal bir başkaldırı hareketi hüviyeti kazanmış olmasıdır (Melikoff, 2009: 33-34). 19. yüzyılın sonlarından itibaren Kızılbaşlara Alevi-Bektaş denilmeye başlanmıştır. Türkiye'deki Alevilik-Bektaşilik Türk kültür temeline dayalı Türk'e özgü bir anlayıştır ve hem İran Aleviliğinden hem de Arap Aleviliğinden farklıdır. Bu oluşumun; Türklerin İslam öncesinden getirdiği motifler ve İslam anlayışının bir sentezi olduğu söylenebilir. Bu noktada; Ahmet Yesevi'nin İslam ve Türklüğe ait bazı unsurları birleştirerek/bütünleştirerek “Türk İslam anlayışı”nı oluşturduğu söylenebilir (Küçük ve Küçük, 2009: 153-157).

“Alevi” teriminin ortaya çıkışı ve bu terimin kullanıldığı ilk alan, Hz. Peygamber'in vefatından sonra ortaya çıkan halifelikle ilgili siyasi tartışmalardır. Alevilik; Hz. Osman'ın öldürülmesiyle şiddetlenen ve Müslümanlar arasında ayrışma sebebi olan bu siyasi çekişmeler sürecinde halifelik konusunda Ali tarafını tutan siyasi topluluğu ifade etmektedir (Yazıcı, 2011: 55) “Alevi” terimi; Hz. Ali'yi üstün sahabe olarak gören ve Hz. Muhammed'den sonra Ali'nin halife olması gerektiğini savunan “Şîa” ile eş anlamlı olarak da kullanılmıştır. Bu zümreler, Hz. Ali'ye mücerred sevgi ve bağlılığın ötesinde, onun ve soyunun adına ayrı bir farklılaşma hareketinin siyasi savunuculuğunu da üstlenmişlerdir (Fırlalı, 2006: 5). Hz. Muhammed'in ölümünden sonra kimin halife olacağı konusunda bir grup, Hz. Ali'nin halife olması gerektiğini ileri sürerken, diğer grup ise Hz. Ebubekir'in halife olması gerektiğini savunmuştur. Bu tartışmalar Hz. Ebubekir'in halife seçilmesiyle son bulmuştur. Hz. Ebubekir'den sonra sırasıyla Hz. Ömer, Hz. Osman ve

Hız. Ali halife seçilmiştir. Ancak Suriye valisi Muaviye'nin Hız. Ali'nin halifeliğini tanımamış olması Müslümanlar arasındaki ayrışmayı arttırmıştır. Bu olay üzerine iki grup arasında yapılan Siffin Savaşı'nda Hız. Ali, Harici taraftarları tarafından şehit edilmiştir. Başlangıçta dini-siyasi nitelikte olan Ali taraftarlığı hareketi, bu olaydan sonra "Şia-i Ali", "Şia, Şiilik", "Aleviye" ve "Alevilik" adı altında yayılarak güçlenmiştir (Korkmaz, 2005: 64).

Alevilik; İslam dairesinde olmakla birlikte tarihi süreçte göç ve savaş gibi toplumsal olaylar sonucunda karşılaştığı çeşitli din ve öğretilerin inanç, ayin ve yorumlarından etkilenecek senkretik bir yapıya bürünmüştür. Özellikle Hız. Hüseyin'in Kerbela'da katledilmesinden sonra mezhepsel bir anlayışla Şiilik içerisinde kristalize olmaya başlayan bu muhalif akım, Arap olmayan çeşitli toplumlarda, o toplumların geçmişlerinden gelen kültürleri ile yoğrularak heteredoks İslam anlayışlarının da gelişmesine ön ayak olmuştur (Ocak, 2012: 53-110).

Alevilik genel olarak sözlü kültüre dayanmaktadır. Menâkıbnâmeler, nefesler, Ehl-i Beyt sevgisini anlatan şiirler, ağıtlar ve Hız. Ali'nin kahramanlık hikâyeleri, âşıklar ve dedeler aracılığıyla günümüze aktarılmıştır. Fakat bu aktarım sürecinde Alevilik unsurları, bulunduğu bölgenin kültürel ve dini yapısına göre birtakım yeni özellikleri de bünyesine katarak değişim ve dönüşüme uğramıştır. Yaşanan bu değişimlerin boyutunu tam anlamıyla kavrayabilmek için o toplumun ürettiği dini-kültürel yapıyı ve bu dönemlere hâkim olan tarihi ve sosyal özellikleri göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Bu bakımdan Anadolu'nun birçok yöresinde varlığını devam ettiren Aleviliğin, bölgesel farklılıkların da göz önünde tutularak araştırılması önem arz etmektedir. Bu çalışmada; Doğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan bir ilimiz olan Bingöl'de yaşayan Aleviler hakkında bilgiler verilecek ve Bingöl Aleviliği inanç kurumlarından; Dedelik, Musahiplik, Düşkünlük ve Cem törenleri yörede yapılan saha çalışması sonucu elde edilen veriler ışığında Bingöl Aleviliğinin genel hatları belirlenmeye çalışılacaktır. Bingöl Aleviliği inanç kurumlarına geçmeden önce coğrafi olarak Bingöl'de Alevilerin yaşadığı yerler hakkında bazı bilgiler vermek yararlı olacaktır.

1. Bingöl'de Alevilerin Yaşadığı Yerler

Türkiye'de Alevilerin en yoğun yaşadığı yerler; Erzincan, Tunceli, Malatya, Elazığ, Kahramanmaraş, Adana, Hatay, Sivas, Kayseri, Yozgat, Çorum, Amasya, Çankırı, Ankara, Bingöl, Muş, Erzurum, Kars, Ağrı, Gaziantep ve İstanbul gibi illerdir (Bozkurt, 2005: 7). Bingöl'de yaşayan Alevilerin ilçe ve köylere göre dağılımı hakkında şu bilgiler verilebilir:

Bingöl Merkeze Bağlı Köyler: Soğukpınar, Axpik, Ortaçanak, Oğuldere, Kapınar, Gözeler, İncesu, Dallıtepe, Sımsar, Kurtuluş ve Sarıgümüş.

Yayladere: Sarıtosun, Yaylabağ, Çayağzı, Harmek, Harsek, Dalbasan, Batıayaz, Günlük, Şıxan, Hozavit, Aftariç, Aftınık, Hasköy, Xolxol, Hopık, Ekrek, Ali Murte, Hergep, Del, Haktanır, Mızıkan, Yavuztaş, Zeyneli, Mexelan, Herdif, Sürmelikoç, Kalkanlı, Doğucak, Çelikağıl, Alınyazı, Gökçeadal, Aydınlı, Bilekkaya ve Çatalkaya.

Karlıova: Sarıkuşak, Kaynarınar, Soğukpınar, Aşağı Şunk, Yukarı Şunk, İlipınar, Çiftlik, Yukarı Tuzluca, Kazanlı, Kızılçubuk, Yiğitler, Elmalı, Kazanî, Mikailkomu, Çerme, Gamişan, Mezre Cevan, Kaynak ve Gözele.

Yedisu: Akımlı, Ayanoğlu, Çerme, Çiçekli, Elmalı, Eskibalta, Dinarbey, Döşengi, Güzgülü, Gelinpertek, Şen, Kurdan, Kabayel, Kaşıklı, Kılıçderesi, Keşan, Yeşilgöl, Zırtanos. Şu köyler ise Alevi-Sünni halkın beraber yaşadığı köylerdir: Dinarbey, Eskibalta, Karapolat, Kaşıklı, Şampaşa ve Yağmurpınarı.

Kiğı: Arnek, Bilece, Zımtek, Kârer, Zermek, Osmanuşağı, Arek, Pertek, İnak, Elbek, Haküstün, Arnes, Köşmir, Çıbık, Avenk, Azbut, Selenk, Saror, Ogaz, Ağdaş, Karel, Dinik, Dızvaz, Pülur, Dırmek, Karmulur, Dizmörü, Heçilyas, Sefkiyar, Karalya, Suvarış, Olmez, İlbeyi, Nacaklı, Hönek, Çanakçı, Külyen, Kadı, Anbak, Kömler, Bolucuyan, Alagöz, Sırmaçek ve Karapınar, Açıkgüney, Bilice, Demirdöş, Eskikavak, Sabırtaş, Tekbaş, Topraklı ve Yüzgünü. Alevi-Sünni karışık köyler ise; Duranlar ve Eşme'dir.

Adaklı: Cafran, Pircan, Çamlıca, Sardibek, Maskan, Kabacalı, Doluçay, Altunevler, Dolutekne, Sütlüce, Akbinek, Çevreli, Avşaklı, Mercan, Güngörsün, Bağlarpınarı, Gökçeli, Kozlu, Kuşçimeni, Döşlüce, Harik ve Serik.

Tablo 1: Bingöl İli Haritası

Yayladere, Kiğı ve Yedisu ilçelerinde Kürt Alevileri çoğunluktadır. Adaklı'da Zaza Alevileri, Kurmanç Alevilerinden nüfus olarak daha fazladır. Karlıova'da ise her iki topluluğun nüfusları neredeyse birbirine yakındır. Bu bakımdan Bingöl Alevilerinin çoğunluğu Zaza, bir kısmı ise Kurmançtır. Bingöl'de Zaza Alevi aşiretleri; Zolan, Avdelan, Xormekan, Çarekan ve Masıkan aşiretleri iken, Kurmanci grubundan Alevi aşiretleri ise; Gunan, Lirtıxan, Lirtıg ve Şadiyan aşiretleridir.

2. Bingöl Aleviliğini Oluşturan Temel İnanç Kurumları

2.1. Dedelik

Anadolu'da 13. yüzyılda dini liderleri belirtmek üzere kullanılan, ata, baba, ahi, abdal gibi sözcüklerle aynı anlama gelen "Dede" terimi; Ehl-i beyt soyundan geldiğine inanılan dini liderlere verilen addır (Yıldız, 2004b: 321). Dedelik; Aleviliğin omurgasını oluşturan bir kurumdur. Aleviliğin yüzyıllar boyunca gelişimi ve günümüze ulaştırılması, Dedeler tarafından gerçekleştirilmiştir. Dedeler, gerek okudukları nefesler, gerek yönettikleri Cemler ile Alevi kültürünü taşıyıcı bir işlev görmüşlerdir (Altuntaş, 2005: 120). Türkiye'nin belli yerlerindeki ocaklara bağlı olan ve her yıl düzenli olarak sorumlu oldukları köyleri ziyaret eden Dedeler, dini hayatı canlandırmakta ve insanlar arasındaki anlaşmazlıkları gidererek dayanışmayı arttırmaktadırlar (Eröz, 1990: 106). Dedeler, dini ve sosyal yönlerden toplumu bilgilendirip Cem, cenaze ve düğün törenlerini yönetmektedirler. Bunun yanında taliplerin toplumsal ilişkilerini kontrol eden Dedeler, Alevi toplumu içerisinde iletişimin, birlik ve beraberliğin sağlanması bakımından da önemli bir işlev görmektedirler (Yıldız, 2011: 229). Geleneksel yaşamda Dedelerin sahip olduğu toplumsal görevler, onlara Alevilikte çok özel bir konum sağlamıştır. (Yaman, 2009: 36). Dedelerin Hz. Muhammed'in soyundan geldikleri ve bu kurumun, bir sonraki kuşağa soya bağlı olarak geçtiği kabul edilmektedir. Dedelik kurumunun, İslamiyet öncesi Türk kültüründe görülen kopuz ile çalıp söyleyen Kam, Baksı ve Şaman'ın, İslamiyet'in kabulüyle birlikte dönüşüm geçirmesi sonucu ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Alevi kültüründe Cemi yöneten Dede, kadılar gibi uzlaştırıcı bir rol üstlenerek, yaşadıkları toplumda hukuki sorunları çözmüşlerdir (Subaşı, 2010: 95). Bu yüzden de Aleviler tarih boyunca Emevi, Abbasi, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde Sünni kadılara gitmemişler, hukukî sorunlarını Rehber, Pir ve Mürşit yargıçlığında kendi içlerinde çözmüşlerdir (Onarlı, 2006: 87).

Alevi Dedeleri, Türkiye'nin değişik bölgelerinde bulunan ocaklara bağlıdırlar. Bundan dolayı da kendilerine "ocakzâde" de denilmektedir. Ocakzâdeler kendilerini Hz. Muhammed'in soyundan geldikleri yani "evlad-ı resul" oldukları kabul edilmektedirler (Yaman, 2004: 80) Bingöl'de yaşayan Alevi Dedeleri, "Dedelik" görevini çok ağır bir sorumluluk olarak görmekte; Dedelerin harama asla el uzat-

mayan, kimsenin helaline bakmayan, hak yemeyen ve her zaman birleştirici bir vasıfa sahip olması gerektiğini belirtmişlerdir. Bingöl Alevi Dedelerine göre bir dede; ilim irfan sahibi olmalı, toplumun birliğini ve dirliğini korumaya muktedir, ahlaklı ve bilge bir insan olmalıdır. Sözleri ile kimseyi yanıltmamalı ve taliplerinin sorunlarına çözümler üretebilmelidir. Dedeler yaşadığı toplumun örf ve adetlerini bilmeli, kendi taliplerinin yaşam şekillerini ve davranışlarını kestirebilmelidir. Dedelikte Rehber Pirine, Pir de Mürşidine bağlıdır. Dede başka bir Dedenin kızı ile evlenerek ocağının temelini sağlamlaştırmaktadır. Yörede Dede yerine; Pir, Seyit, Rehber, Piro ve Mürşit gibi adlandırmalar da kullanılmaktadır. Alevi toplumunun bir nevi halk mahkemesi ve yargıci olan Dede, Cem bağlamakta, nikâh kıymakta ve cenaze namazı kıldırılmaktadır.

Bingöl'ün Sancak Beldesi'ne bağlı Karapınar Köyü'nde yaşayan Şeyh Delil-i Behrican Ocağına bağlı Alevi Dedesi Aziz Bakır Dede, Alevilik inancının Türkiye'de inanç ve kültür yelpazesi bakımından renkli ve zengin bir yapıya sahip olduğunu, bu inancın temelini başta Allah inancı olmak üzere Hz. Muhammed, Hz. Ali ve ehlibeyt sevgisinin oluşturduğunu belirtmektedir. Aziz Bakır Dede Aleviliği; "hamurunda sevgi, saygı, kardeşlik, birlik ve beraberlik barındıran, Allah'ın da emriyle öncelikle Muhammed Mustafa'yı ve Hz. Ali'yi kendine Rehber edinen, onların sünnetiyle yaşayan ve İmam Hüseyin'i kendilerine Pir olarak kabul eden, içlerinde Ana Fatıma'nın aşkını taşıyan bir topluluk" olarak görürken Aziz Bakır'ın eşi Makbule Ana; "İmam Caferi Sadık'ın akıl ve idrak ölçüsünü rehber bilen, yolunun ikrarını yol edinen ve Hz. Ali'ye yandaş olan kişiler" olarak tanımlamaktadır. Aziz Bakır Dede'nin kardeşi olan Cebrail Bakır Dede ise Aleviliği; "Muhammed Mustafa Efendimizi herhangi bir şarta dayandırmadan seven Kuran-ı Kerim'i ilahi ve kutsal kitap kabul edip kalben ve zikren yaşatan, On İki İmamın yolunu işleyen, ecdadını, atasını bilen, tanıyan, dört kapı kırk makamdan geçerek olgunlaşan, pirine boynunu büken fakat haksızlığa ve hukuksuzluğa karşı elif gibi dimdik duran" bir topluluk olarak adlandırmaktadır.

Bingöl'ün Kurtuluş Köyü'nde ve Bingöl merkezde yaşayan "Karanlar" olarak bilinen ailenin Piri olan ve Kureyşan Ocağına bağlı Alevi Dedesi Seyit Hüseyin Görgü Dede'nin Alevilik ile ilgili tanımı şöyledir:

"Alevilik; öncelikle İslam'ı benimseyip kabul eden, Allah'ın varlığına ve şüphesiz birliğine inanan, Hz. Muhammed Efendimizi kaide ve kurallara dayandırmadan peygamber olarak kabul eden, Kuran-ı Kerim'in ışığını yoluna tutan ancak ve ancak Kuran'ın ziyasıyla aydınlığa çıkacağına inanan, Hz. Muhammed Mustafa Efendimizin Ehli Beytini seven, sayan, namazını gerçek anlamda niyazı ile birleştiren, secdesini hak bilen doğru ile yanlış, Kuran ve Ehli Beyt çerçevesinde ayırabilen, mağfret yolundan gidip yaratanın hakikatine erişen, Allah'tan korkan değil onu bütün varlığının zerresine kadar sevip İslam'ı en kalbi duygularla yaşamaktır."

Bingöl'ün Kârer bölgesinde bulunan Doluçay Köyü'nde doğup büyüyen ve Baba Mansur Ocağına bağlı olan Ali Sevin Dede'nin Alevilik ile ilgili düşünceleri ise şöyledir:

“Alevilik; Allah inancı olan, Hz. Muhammed'i Peygamber olarak kabul eden, Hz. Ali'ye taraftar olan, kendi kişiliğini ve hassasiyetlerini nefesine kurban etmeyen, karanlığa kör, aydınlığa göz açan, Bektaşiliğin kural ve esaslarına saygı duyup tanıyan, insan-ı kâmil olmak için kendini ilim ateşinde pişiren, Muharrem orucunu ve Hızır orucunu tutan, kendisine bu dünyada gerçek anlamda ve musahip tutan ve son nefesine kadar ıkrarlığından düşmeyen, herkese iyi davranan, paylaşımcı ve hoşgörülü olan, Allah'ın yarattığı evlad-ı insanı seven, hataları örtmede gece gibi olan, sinesi saf, yüreği hoş, eli açık olan insanların yaşantıları ve hayatlarıdır Alevilik.”

Bu bilgilerden Bingöl Aleviliğinde Dedelik kurumunun önemli bir işlev gördüğü anlaşılmaktadır. Ancak Bingöl'ün Sancak beldesinde yapılan bir araştırmaya göre son yıllarda Alevilerin kırsal kesimden şehre göç etmeleri ve özellikle genç nüfusun eğitim seviyelerinin artması ile Dedelere olan bağlılığın azaldığını ortaya koymaktadır. Bölgede görüşülen deneklerin %72'si bir Dedeye bağlı olduğunu belirtirken %28'i ise bir Dedeye bağlı olmadığını belirtmiştir (Bulut, 2009: 572).

2.2 Musahiplik

Musahip sözcüğü Arapça; “arkadaşlık eden, sohbetleşen, sohbeti güzel” anlamına gelmektedir. Cinsellik dışında toplumsal, ekonomik ve psikolojik bir paylaşım esasına dayanan Musahiplik, iki aile arasında kardeşlik oluşturmayı amaç edinmekte ve “biz” duygusunun güçlendirilmesinde etkili olmaktadır. “Toplum içinde sosyal yapıyı düzenleyen, yazılı olmayan ama yaptırım gücü olan “Musahiplik”, kişinin içinde bulunduğu topluma kabulü noktasında oldukça önemli bir işlev üstlenmektedir.” (Azar, 2013: 79) “Alevilikte Musahiplik kurumu, yardımlaşma ve dayanışma işlevlerinin yanında topluluk üyelerinin birbirleriyle ve kutsal varlıklarla ilişkilerini düzenleme işlevlerini de yerine getirmektedir.” (Yazıcı, 2014: 740)

Bingöl'de yaşayan Aleviler Musahipliği; “ahiret kardeşliği”, “dünya kardeşi”, “yol kardeşi” ve “can yoldaşlığı” olarak tanımlamaktadırlar. Aleviler Musahiplik kurumunun ciddi bir takipçisi ve koruyucusudurlar. Bu anlamda Şah Hatay'ın; “Musahipsiz ile durma, oturma. Bir içim su içersen külli ziyandır” sözleri Musahipliğin önemini ortaya koymaktadır. Alevi inancına göre evli her Alevi aile, başka bir evli Alevi aile ile Musahiplik kurar. Musahiplik; bir nevi din ve ahiret kardeşliğidir. Musahipliğin kuralları öz kardeşlik kurallarından daha ağırdır. Eğer bir insan Musahipliğin hakkını veremeyeceğine inanıyorsa Musahiplik kurmamalıdır. Aziz Bakır Dede'ye göre; Musahip olan ailelerin birbirlerine karşı bazı yükümlülükleri vardır. Öncelikle Musahip olacak kimseler, uzun zaman birbirlerini denemeli, her

yönüyle birbirleriyle anlaşabileceklerine kanaat getirmelidirler. Gerek maddi, gerek manevi bakımdan birbirlerine destek olacaklarına gönülden söz vermelilerdir. Musahiplik kuracak olan aileler birbirlerine denk olmalıdır. Bu kişilerin arasında fazla bir yaş farkı olmamalı ya da birisi çok zengin iken diğeri fakir olmamalıdır. Bu aileler her yıl düzenlenen Cem töreninde senelik görgü ve sorgusunu yerine getirip üzerlerinde kul hakkı bırakmamalıdır. Musahip ailelerden eğer herhangi birisi, ahinde durmayıp vermiş olduğu ikrarı bozarsa, hem Allah nezdinde hem de Ceme katılanlar önünde kusur işlemiş sayılmakta ve Cemden kovulmaktadır.

Bingöl Aleviliğinde Musahipler birbirlerinin dünya kardeşliğini ve ahiret kardeşliğini kabul edip bu yola girdiğinde öncelikle birbirlerinin günah ve sevaplarından sorumludurlar. Yanlış yolda olan bir Musahip kendi Musahibince uyarılmaktadır. Musahipler birbirine et ile tırnak kadar yakındırlar. Musahipler hayatın olumlu ve olumsuz yanlarını, iyi ve kötü günlerini birlikte omuzlamak zorundadırlar. Musahiplerin namusları dışında, çocukları dâhil her şeyleri ortaktır. Eğer bir Musahip vefat eder ve çocukları ortada kalır ise diğeri Musahip ortada kalan çocuklara sahip çıkmak durumundadır. Musahipler kimilerine göre yedi, kimilerine göre ise on iki kuşak boyunca birbirleriyle evlenemez ve kız alıp veremezler. Bir Alevi, kendine Musahip tutacağı zaman kesinlikle eşinin rızasını alır ve çocuklarına danışır. Eğer eşi ve çocukları razı değilse o Musahiplik asla kurulamaz. Musahiplik kurumu, olası kan davalarını, kavga ve anlaşmazlıkları engelleyici bir işlev üstlendiği için oldukça önemlidir. Musahiplik “dört can tek beden” demektir. Musahipler birbirlerinin dar gününde, zor gününde, cenaze törenlerinde, dini bayramlarında yardımcı ve yoldaşlarıdır.

Musahipler, aralarında Musahiplik kurmak için “Görgü Cemi”ne katılmak zorundadırlar. Geleneksel olarak Alevi toplumunun gerçek bir mensubu olabilmek ve toplum içerisinde sosyal bir mevki elde edebilmek için kişinin Musahipli olması gerekmektedir. Musahipli olmadan önce de kişi, doğuştan Alevidir ve o topluluğun mensubudur ancak asıl mensubiyet, evlendikten ve kendilerine Musahip olarak başka bir evli çift bulduktan sonra başlamaktadır. (Yıldız, 2005: 124) Bingöl’de yaşayan Aleviler, son yıllarda kendilerini birey olarak değil de aşiretleri üzerinden “Alevi” olarak isimlendirmektedirler. Bu durum; sosyal yapıdaki değişimle beraber ortaya çıkmıştır. Oysa geleneksel Alevilikte, Alevi olabilmek için dededen ikrar almak, yol ve erkâna bağlı olmak gerekmektedir (Taşgın, 2007: 230).

Ayçen-Turabi Kılıçgedik ailesinin, Gülfidan-Mehmet Kızıllıkan ailesi ile Musahip olmalarını, Ayçen Kılıçgedik şöyle aktarmaktadır:

“Bir akşam eşim Turabi Kılıçgedik ile evimizde oturur iken kapımız çalındı. Ben kapıyı açtım ve karşımda Gülfidan, eşi Mehmet ve anneleri duruyordu. Ellerinde bir tepsi niyaz ve bazı hediyeler vardı. Kendileri bize musahiplik için rızalık almaya geldiklerini söylediler. Onları içeri davet ettik. Aramızda konuşup bu durumun ge-

reklerinden ve zorluğundan bahsettik. Düşünmek için onlardan yarın akşama kadar izin istedik. Daha sonra onlar evlerine döndükten sonra eşim ile istişare yaptık ve onlarla Musahiplik kurabileceğimize karar verdik. Ertesi akşam aynı şekilde ben bir tepsi niyaz pişirdim ve birtakım hediyeler alıp eşim ve çocuğum ile beraber aynı zamanda komşumuz olan Gülfidan ve Mehmet çiftinin kapısını çaldık. Bizi bu şekilde gören Gülfidan ve Mehmet çifti bizleri sevinçle karşılayıp içeri davet ettiler. Yine o akşam beraber yemek yedik ve sohbet ettik. Her iki aile de birbirine uygun bulundu ve Musahip olunmaya karar verildi. Yine o gece pirin huzuruna çıkmak için aramızda bir gün belirledik. Aynı zamanda babam olan Demirci ustası Aziz Bakır Dede'den niyaz istendi ve musahip olmak için bir gün belirlendi. O gün gelip çattığında babam Aziz Bakır Dede bir Görgü Cemi düzenledi. Köyümüzdeki akraba ve Alevi komşularımız davet edildi. Akşam olunca Ceme herkes icabet etti. Ben, eşim ve Musahip adaylarımız akşama doğru yanımıza bir adet kefen ve bir kalıp sabun aldıktan sonra evliya odasında Dedenin huzuruna kabul edildik. Ben, eşim ve musahip adayımız Gülfidan ve eşi Mehmet yan yana dizilip ellerimizi önümüzde bağlayıp boynumuzu eğip ayakucuna basarak pirden nefes bekledik. Yanımızda bir de rehberimiz bulunuyordu. Bizim arka sıralarımızda da şahit konuklar vardı. Pir dua verdi ve Rehber sordu: "Nereden gelip nereye gidiyorsunuz?" Rehber ise: "Dünyadan gelip ahirete gidiyoruz" dedi. Pir tekrar sordu: "Bunlar bu hal ile bu dil ve bu yol ile ahirete varırlar mı?" Rehber ise: "Pirimin himmet ve rızasıyla varırlar inşallah" dedi. Daha sonra pirin komutuyla Rehber bizi üç kere dışarı çıkarıp içeri aldı ki buna "eşik atlatma" denir. Bu işlem sonrası biz kefenimizi ve sabunumuzu izin alarak pirin önüne koyduk. Bu kefen ve sabun bize "tek beden, tek can" olmayı simgeliyordu. Pir bizlere dua verdi ve sordu: "Ahiret yolu kardır, tipidir, borandır. Bu yolu geçmek için sermaye isterler. Sermayesi ise ne paradır ne puldur. Sermayesi itikattır. Sizde bu itikat ve kararlılık var mı?" Bizler de: "Evet pirim" deyip dara durduk. Pir bu defa öğüt verdi, söz istedi: "Bu yol iyi ahlak, geniş huy ister, itikat ister, iman ister. Sizler kendinize bu sözü vereceğinize büyüğünüzü, küçüğünüzü sayıp seveceğinize, büyüğü büyük, küçüğü küçük bileceğinize, komşu hakkı, Allah hakkıdır, komşu gözetip ona riayet edeceğinize, kimsenin malına, mülküne, ırzına, namusuna göz dikmeyeceğinize, elinize, belinize ve dilinize sahip çıkacağınıza, duymadığınızı duydum demeyeceğinize, gıybet yapmayacağınıza, yalan söylemeyeceğinize, kurbanınızı ve zekâtınızı hakkıyla teslim edeceğinize, haram yere gidip zina yapmayacağınıza, pirinizi pir, yolunuzu yol göreceğinize, Allah'ınızı bir peygamberinizi Hak bileceğinize, Muhammed Ali yolundan ayrılmayacağınıza, ehlibeytin dostuna dost, düşmanına düşman olacağınıza ve birbirinizi yol kardeşi, can kardeşi bileceğinize yerdeki enbiya, evliya, ziyaret ve ulu canlar, ozanlar, gökteki ay, güneş, gökyüzü ve yıldızlar, Allah Teâlâ'nın şahitliğinde ve burada bulunanların şahitliğinde söz verip yemin ediyor musunuz? Yemin olsun mu?" diye sordu. Üç kere bizler de her seferinde "olsun" diye söz aldık. Pir bu defa da

“Yemininizden ve ikrarınızdan dönerseniz Hz. Ali’nin kılıcı Zülfikar, boynunuza inip kanınızı akıtsın mı?” diye sordu ve bizler de “akıtsın” diye üç kere cevap verdik. Daha sonra Pir, Rehber işaret etti. Rehber bizleri el öpmeye davet etti. Gidip Pirin elini öpüp ondan helallik istedik. Cemaatin huzurunda pir bizlere bu Musahiplik sürecini denememiz için bir yıl süre verdi ve çerağı söndürdü. Aradan bir yıl geçti. Gülfidan-Mehmet çifti Musahipliği halen istiyorduk. Yine Pirden gün alıp gittik ve daha sade bir törenle Pirden olur alıp Musahip olduk.”

Bingöl’de Alevi Dedeleri şu Musahiplik duasını okumaktadırlar:

“Bismişah Bismillah Allah Allah

Musahiplik dört canın bir baş olması, dördün birle belirlenmesidir.

Hz. İmam Hüseyin darına;

Ey bu yolun kurbanı, dört canın, kader birliğine, tasada ve sevinçten eşitliğine şahit ol.

Senden akan kan, bir gün birbirimize gerektiği an bizden de akmalıdır.

Bu yüce kardeşliğin, onur lokması olup canlara dağıtılacaktır.

İshak-ı kurtaran güzelliğin ve varlığın bu dört canın da dedikodudan, riyadan, kötü söz etmekten kurtarsın.

Dirlik ve düzenlik bulsunlar.

Dil bizden olsun, nutuk Hz. Pirden olsun.

Hüü dost...”

2.3 Düşkünlük

Alevilik inanç ve ilkelerinin dışına çıkan kişiler “Düşkün” (suçlu) ilan edilmektedir. Düşkünlük, bir ahlaki yaptırım sistemidir. Düşkün olanlarla kimse konuşmaz, alışveriş yapmaz ve bu kişiler toplum tarafından dışlanır. Düşkünlük, Alevi-Bektaşî geleneğinin en önemli kurumlarından biridir. Bu kurum, toplumdaki ahlaki değerlerin korunması amacıyla gerekli yaptırımları ortaya koyar ve bunların uygulanışını düzenler. Bu yönüyle sosyal kontrolü ve grup içi denetimi sağlayan düşkünlük kurumu, toplumun huzur içinde yaşamasını hedefler (Yıldız, 2004a: 234). Alevi toplumunun kendi bünyesinde belirlemiş olduğu kural ve kaidelere ters davranan kişilerin toplumdan soyutlanması düşkünlük olarak nitelenir. Düşkün olan kimse toplum tarafından hor görülmekte ve sahip olduğu hakları elinden alınarak Alevi toplumundan dışlanmaktadır.

Toplumsal ihtiyaçlar doğrultusunda şekillenmiş Düşkünlük; Anadolu Alevi inanç ve kültür mozağının önemli unsurlarından biridir. Coğrafi, sosyal ve siyasi nedenlerle, merkezi yönetimlerle arasında daima uyum problemi yaşayan göçebe

unsurlar, sorunlarını, davalarını kendi içlerinde çözüme ulaştırmaya çalışmışlardır. Bu sayede kendi aralarında hem hızlı ve pratik, hem de caydırıcılığı olan bir düzen oluşturmuşlardır. Kendi içlerindeki bu yargılama usulü, Alevilerin örf ve adetlerine sıkı bir şekilde sarılmalarını sağlamıştır (Bakır, 2009: 119-120). Alevi topluluklarının hukuk sistemi olarak da kabul edilen Düşkünlük; resmi hukukun dışında oluşmuş ve geleneksel olarak kuşaktan kuşağa aktarılan bir örfi hukuktur (Bal, 2004: 70).

Alevi toplumu arasında birbirinden razılık almak büyük önem taşımaktadır. Özellikle Cem törenine katılanlar, birbirinden razılık almadan Cem törenine başlanmamaktadır. Bu yüzden Alevi Dedesi Ceme başlamadan razılık ister. Birbiriyle küs olanlar Dedenin huzurunda barıştırılır. Eğer bu kişiler barışmaya yanaşmazlar ise toplumca kınanır ve bazı yaptırımlara maruz bırakılır. Örneğin Cem esnasında Dede, dargın olan ya da aralarında bir meselesi olan kişileri dinleyerek kararını verir. Lakin Dede kararsızlığa düşerse konuyu kendi Pirine havale edebilir. Dede kararını verdikten sonra haksız bulduğu kişilere yapması gerekenleri söyler. Fakat haksız olan tarafın, verilen karara uymaması ve haksızlığa devam etmesi durumunda Dede, cemaati tekrar toplar ve o kişiye maddi ya da manevi bir ceza uygular. Eğer cezaya itiraz edilirse o kişi Düşkün ilân edilerek ceme alınmaz ve toplum tarafından dışlanır. Bu kişinin kurbanı kesilmez, lokması alınmaz. Bu durum yıllarca sürebilir. Fakat kişi pişman olur ve bu pişmanlığını aracılar vasıtasıyla Dedeye iletirse cemaatin de hatırıyla Dedelerden oluşan kurul Düşkün olan bu kişiyi affeder. Affedilen bu kişi tövbe edip kurbanını keser, Hak lokması dağıtır ve üç gün oruç tutar.

Düşkünlük konusuyla ilgili Bingöl'ün Sancak Beldesi'ne bağlı Kurtuluş Köyü'nde ikamet eden Seyit Hüseyin Görgü Dede şu sözleri aktarmıştır:

“Düşkünlük bir Alevi için çok büyük bir küçümseme ve dışlanmadır. Düşkün olan kişiye ailesi sahip çıkamaz. Düşkün olan kişinin Musahibi de toplum karşısında en az Düşkün ilan edilen aile kadar sıkıntıya düşer. Çünkü Musahiplik beraber doğmayı değil beraber ölmeyi gerektirir. Musahibin yol arkadaşının can yoldaşının bu şekilde toplumun nazarında silik bir tipe dönüşmesi kendisini derinden üzer. Aleviliğin edep, erkân ve yoluna fiile aykırı hareketlerde bulunanlar Düşkün ilan edilir ve onlara bir takım cezalar verilir. Bu cezalara da “sitem” denilir. Düşkünlük kişiye işlediği suçtan dolayı ceza verilerek belli bir süre veya kalıcı olarak toplumdan uzaklaştırmak veya dışlamaktır. Bu cezanın süresi 3-5-7-12 yıl veya ömür boyu sürmektedir. Düşkün olan kişinin selamı alınmaz. Bu kişi Ceme sokulmaz, toplumda itibar görmez, dükkânı var ise ondan alışveriş yapılmaz, o kişinin düğününe, davetine gidilmez, yemeği yenmez, lokması alınmaz, onunla konuşulmaz, ekşiği-gediği giderilmez, malı-davarı komşunun veya köylünün davarına katılmaz, evine girilip çıkılmaz, kimse onu evine almaz. Kısacası düşkünlük katlanılması çok zor bir haldir. Bu durumdan hem toplum hem de o kişi etkilenir. Düşkün olan

kişinin ailesinden herhangi birisi vefat ederse düşkünün evine taziye dileklerini bildirmek amacıyla gidilir, ancak taziye bittikten sonra Düşkün olan kişiye takınılan tavrı, aynı ciddiyetle devam eder.”

Bingöl Aleviliğinde Düşkünlüğe sebep olan suçlar ise şu şekilde sıralanmaktadır:

- Komşusunun evini, ahırını veya samanlığını bilerek yakanlar.
- Başkalarına ait tarlaların sınırını bozanlar ve onlara haksızlık yapanlar.
- Nişanlı kızın nişanını bozan ve onunla evlenenler.
- Açıkça hırsızlık yapanlar, komşusuna sövenler, muhbirlik yapanlar ve bilhassa insanlar arasında fesatlık yaparak onları birbirine düşürenler.
- Söz taşıyanlar, kapı dinlemeyi âdet edinenler, yersiz sürekli yemin edenler.
- Suçsuz ve haksız yere başkasını dövenler ve birinin canına kast edenler.
- Kuran-ı Kerim’in ayetlerini yanlış okuyup çarpıtanlar.
- Tefecilik yapanlar.
- Kumar oynayarak kendisine ve ailesine zarar verenler.
- Çocuklarını ve hanımını kasıtlı olarak ihmal edenler ve onlara eziyet edenler.

Bu yukarıda zikredilen suçları işleyen kişiler Düşkün ilan edilmektedir. Fakat bu suçlar affedilmeyecek cinsten suçlar değildir. Düşkün ilan edilen kişi tövbe eder ve yola gelir ise alınan ortak rızalık ile affedilir. Fakat iki hal vardır ki bunları ne cemaat kararı ne de dedelerin kararı asla değiştirememektedir. Birincisi; Allah’a şirk koşanlar, Kur’an’ı ve Hz. Peygamber’i inkâr edenler; ikincisi ise, zina edenler ya da birinin namusuna göz dikenler asla affedilmez ve yaşadıkları yerden sürgün edilir. Bir cana kast etmek de Alevi toplumunda Düşkünlüğe sebep olan suçlardanır. Düşkünlük; geçmişte Bingöl’de çeşitli nedenlerle ortaya çıkan suçların engellenmesinde ve toplumsal düzenin sağlanmasında önemli bir rolü üstlenmekteydi. Fakat günümüzde köyden kente göç gibi nedenlerden dolayı Düşkünlük kurumunun yörede tam anlamıyla uygulanamadığını da belirtelim.

2.4. Cem Ritüeli

Türkçe sözlükte; “toplanmak, bir araya getirmek, birleştirme, bir olma, topluluk ve kalabalık” gibi anlamlara gelen Cem; tarla, bağ ve bahçe işleri bittiğinde veya kış aylarında yapılan dini bir ritüeldir. Alevilikte Cemin kaynağının; Hz. Peygamber’in miraçtan dönerken karşılaştığı “kırklar meclisi”ne dayandığı kabul edilmektedir (Doğan, 1998: 83). İslamiyet öncesi Türk kültüründe kadınlı erkekli

bir şekilde yapılan dini ayin ve merasimler, Türklerin İslamiyet’i kabulünden sonra da göçebe toplumlar arasında devam etmiştir (Ocak, 2012: 176). Yörelere göre bazı farklılıklar gösteren Cemlerin icra edildiği yer, Cem evleridir. Cem evlerinin Alevi kültürünün yaşatıldığı kültür evleri olarak işlev gördüğünü belirten Harun Yıldız, bu mekânların dini ve sosyal yönlerine dikkat çeker ve ayrıca Cem evlerini; bireyler arası anlaşmazlık ve problemlerin çözüme kavuşturulduğu sivil mahkemeler olarak değerlendirir (2004b: 232).

Cem evlerinde icra edilen Cem törenlerinin belirli bir düzen içerisinde yürütülmesi için bazı kişiler görevlendirilmektedir. Bu kişilerin başında töreni yöneten Dede gelmektedir. Cem ritüelinin gerçekleştirilmesi için verilen görevlere “on iki hizmet” adı verilir. Bu hizmetler şunlardır: Dede, Rehber, Çerağcı, Zâkir (Âşık), Semahçı-Pervane, Farraş-Carcı, Meydancı-Sofracı, Gözcü, İbrikar-Sakka, Ayakçı-İznikçi, Bekçi, Peyik-Haberci (Yalçın, 2007: 242-243). Cem ritüeli; Alevi-Bektaşilikte bu kültürün genç nesillere aktarıldığı ve uyulması gereken ahlaki kaidelerin öğretildiği bir okul işlevi yüklenmiştir. Sözlü gelenekte yaşayan bu kurallar bir yaptırım gücüne sahiptir. Cem toplantılarındaki on iki hizmet, saz ve semah Türklerin İslam öncesi kültürünün izlerini taşımaktadır. Şamanların ateşin etrafında yaptıkları dans ritüeli, tasavvufun etkisiyle Cem törenlerine girmiştir (Erseven, 2006: 75).

Alevi Dedesi Metin Bakır Cemi; “Alevi-Bektaşi inançlarının, ibadetlerinin, hayata ve yaşama karşı elde ettikleri tecrübelerini sürekli icra ettikleri, bilgi konusunda eksik olan canların eksikliklerini yaşayarak ve deneyimleyerek gördükleri sevgi ve saygıya dayalı icra ortamları” olarak tanımlamaktadır. Ali Büyükhahin Dede; Cemlerin “Kırklar Cemi”ni sembolize ettiğini ve bu Cemlerde cinsiyet farkı olmadan kadın ve erkeğin birlikte Ceme katıldığını belirtmiştir (2014: 36).

Bingöl’de Cem töreni, yılda bir defa şubat ayında perşembeyi cumaya bağlayan gece düzenlenmekte ve Cemin düzenleneceği tarih önceden bütün canlara haber verilmektedir. Cem öncesi ve Cem esnasında uyulması gereken bazı kaideler vardır. Kasti olarak adam öldürenler, haksız yere eşini boşayanlar, başkalarının ırzına ve namusuna göz dikenler, zina yapanlar, komşusuna düşmanlık yapanlar, başkasının malına zarar verenler ve hırsızlık yapanlar Ceme alınmamaktadır. Cemi yöneten Dedeler ve Ceme katılanlar törene katılmadan önce boy abdesti almakta ve kılık-kıyafetine özen göstermektedirler.

Cemde on iki hizmet sahibi; Dede, Rehber, Zakir, Çerağcı, Süpürgeci, Kapıcı, Peyik, Sakka, İznikçi ve Pervanedir. Peyik herkese Cemi duyurur. Kapıcı onları kapıda karşılar. Gözcü gelenleri yerlerine oturtur. Pervane gelen misafirlerle ilgilenir, onlara bir arzuları olup olmadığını sorar. Sofra kurulunca sofracı, sofrayı düzenini oluşturur. Aynı zamanda sofranın kurulmasından ve kaldırılmasından sorumludur. Yaşlılar, çocuklar ve hastalara yemekte öncelik verilir. Yemekten önce ve sonra

Saka elinde ibriği ile su dağıtır. Zakir saz çalıp nefes okur, İznikçi Cem sonrası temizliği yapar, Çerağcı ilk mumu yakarak Cemi uyandırır. Dede Cemi yönetir, Rehber ise ona yardımcı olur. Süpürgeci, temsili süpürgesi ile odayı süpürür. Cem bağlanıp bittikten sonra bu on iki hizmet sahibi kişiler Dedenin huzuruna çıkarlar ve dara dururlar. Dede, yaptıkları hizmetten dolayı onlardan helallik ister ve onlara dua eder. Duadan sonra on iki hizmeti icra edenler yere diz çökerek secde ederler, Dedeysi ve bütün canları selamlarlar.

Yöredeki Aziz Bakır Dede'nin yönettiği ve kardeşi Cebrail Bakır'ın Zakirlik yaptığı bir Cem töreni ile ilgili gözlemlerimizi şöyle aktaralım: Bir gün önceden Cem için kurbanlar kesilir ve kurbanların etleri doğranarak Ceme katılan canlara dağıtmak için hazırlanır. Cemin olduğu gece canlar gelir ve düzenli bir sofraya kurulur. Bütün canlar sırasıyla sofraya oturup yemek yer. Ceme gelen canlar gelirken yanlarında lokma getirirler. Bu lokmanın ne olacağı tamamen onlara bağlıdır. Kimi çay ve şeker, kimi de un ve bıcık getirir. Lokmalar “evliya odası” adı verilen bir odada Cebrail Bakır'ın duası ile kabul edilir ve odanın bir kenarına dizilir. Yemekler yenilip kaldırılır. Genellikle hizmet işine Dedenin kızları Ayçen Kılıçgedik ve Gökçen Bakır ile yeğenleri Arzu Bakır ve Berivan Bakır yardım eder. Onun dışında köyün gençleri de işlere gönüllü olarak yardım edebilir. Belli bir süre canlar birbirlerinin hal ve hatırını sorduktan sonra katılımcılara bir müşküllerinin olup olmadığı sorulur. Var ise bu konular konuşulur ve müşküller halledilmeye çalışılır. Eğer yok ise ibadete geçilir. Aziz Bakır Dede ve kardeşi Cebrail Bakır diğer canlarla beraber Cem töreni için “evliyalara odası”na geçilir. Cebrail Bakır sazını çalıp nefesler ve ilahiler okur. Ceme katılan canlar Allah hakkı için dua edip ağlarlar. İbadet esnasında yüksek sesle ağlamak, saç baş yolmak ve dövünmek yasaktır. Her şeyde olduğu gibi bu konuda da edep ve adap birinci sıradadır. Bunun yanında Cemdeki bayan canların başlarını kapatmaları gerekir. Cemde oturma düzeni oluşturulduktan sonra konukların içlerinden herhangi biri bir durumdan ötürü kalkar ise onun yerine kimse oturamaz. Oturursa dahi önceki kişi onu kaldırma hakkına sahiptir. Oturma konusunda da bir kural vardır. Dede döşeğe oturur, onun sağ ve sol tarafından erkekler halka yaparak ilk sırayı takip ederler yahut erkekler önde kadınlar arkada otururlar. Bazı durumlarda ise Dede ortada oturur. Erkekler bir tarafta, kadınlar bir tarafta oturur. Kadın ve erkeğin karışık oturması gibi bir durum söz konusu değildir. Cemin sonunda atalardan miras kalan evliyaların simgeleri dualar ile yerinden çıkarılıp suda yıkandıktan sonra tekrar yerine yerleştirilir. Canlar sakinleşip oturma odalarına geçince getirilen lokmalar büyük leğenlere boşaltılıp misafirlerin poşetlerine karışık olarak dağıtır. En son olarak getirilen lokmalardan “şah lokması” adı verilen bir yiyecek seçilir ve genelde bu yiyecek elma ya da portakal olur. Bu meyve herkesin olduğu bir zamanda okunan dua ile havaya atılır. Kim onu kapar ise “şah lokması” onun olur. Fakat lokmalar dağıtılırken kimse yemez, önce pirin yemesi beklenir. Pir lokma yemeden, dağıtılan lokmayı kim yerse pir isterse ona

ceza verebilir. Lokmalar dağıtıldıktan sonra bir süre canlarla muhabbet edilir. Daha sonra canlar birbirleri ile helalleşip evlerine dönerler. Cem erkânında Dedeler şu gülbangları okumuşlardır:

1. Allah Allah tevella teberanız Hakk'a yazıla, tevellanız temiz, yüzünüz ak ola. Belinize bağlanan tevella nişanesi olan kemerleriniz, Cebrail Aleyhi Selam'ın Hz. Muhammed'in Kırklar ceminde kırk parçaya bölünen imamesinden bağlanan kemerler ola. Hizmetinizden şefaata bulasınız. Gerçeğe Hüü, Mümine ya Ali.

2. Allah Allah, Hakk Muhammed yolunda erenler meydanında, pir divanında serilen bu Hakk postunun üzerinde hizmet görenler, hizmetlerinde şefaata bulsunlar. Bu meydanda yargılanıp sorgulananları, Yüce Allah tekrar yargılayıp sorgulamasın. İnanmışınız o yüce Allah dilden dilekeleriniz, gönülden muratlarınızı vere. Hak Muhammed Ali yardımcınız ola. Gerçeğe, demini erenlere, Mümine hüü Ya Ali.”

3. Bismillahirrahmanirrahim Çerağı Ruşşan, Fahir Devrişan Zuhuri İman, Kursadi Meydan, Kanini Evliya, Kuvvet-i Abdalan, Himmet-i Piran, Piri Hora-san, Bismişah Allah Allah. Çerağı evliya nuru semavat. Bu menzildir ol çirağ-ı enbiyaya. Bu menzildir ol turi müracaat. Çerağ uyanınca ver niyazı Muhammed Mustafa'ya candan salavat. Allahümme salli alâ seyyidina Muhammed ve alâ Ali Seyyidina Muhammed.

Bingöl'ün Adaklı ilçesine bağlı Sütlüce Köyü'nde bulunan Baba Mansur Kür Hüseyin Dergâhı'nın Postnişi Pir Selçuk Sevin Dede; dergâhta her yıl icra edilen görgü Cemlerinde zikir ve duanın yanında kurbanların kesildiğini, lokmaların yenildiğini ve dört kapı kırk makam, yetmiş iki farz gibi konularda bilgilerin verildiğini belirtmiştir (2014: 39).

Cemler; Alevi toplumunun birbirlerine kenetlenmek, birlik ve beraberlik duygusunu pekiştirmek için belirli zamanlarda bir araya gelmesini sağlayan toplumsal bir araçtır. Cemin üç temel işlevi vardır. Birincisi dini işlev, ikincisi sosyal işlev ve üçüncüsü ise hukuki işlevdir. Cemlerde Allah'ı anmak, ilahiler, nefesler okumak, Hz. Muhammed'e, Hz. Ali'ye ve onun Ehli Beytine dua etmek dini işlevdir. Ceme katılanların bir araya gelip birbirlerinin hal ve hatırını sormaları, dertlerini dinlemeleri sosyal işlev görürken Dedelerin Ceme katılanların hukuki sorunlarına, anlaşmazlıklarına, davalarına ve kırgınlıklarına çözümler üretmesi ise hukuk işlevine örnektir. Bu bağlamda Cem törenlerinin, Alevi toplumunda dini, sosyal ve hukuki açıdan oldukça önemli bir statüye sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç

Aleviliğin ciddi bir taşıyıcısı olan dedelik kurumunun Bingöl Alevileri arasında özellikle kırsal kesimde oldukça saygı duyulan bir kurum olduğu görülmektedir. Cem ritüelini yöneten Dedeler toplumda yargıçlık işlevini üstlenmektedirler. Dedeler, gerek okudukları nefesler, gerek yönettikleri Cemler ile Alevi kültürünü taşıyıcı

bir işlev görmüşlerdir. Yörede Dede yerine; “Pir”, “Seyit”, “Rehber”, “Piro” ve “Mürşit” gibi kullanımlar da vardır. Dedeler, Alevilerin bir nevi halk mahkemesi ve yargıcıdır. Dedeler, Cem bağlamakta, nikâh kıymakta ve cenaze namazı kıldırılmaktadır. Bingöl’de Dedelik kurumu önemini devam ettirmekle beraber son yıllarda köyden kente göç ile birlikte bu kuruma olan bağlılık azalmaya başlamıştır.

Aleviliğin bir diğer önemli kurumu Musahipliktir. Aleviler, Musahipliğe ayrı bir önem vermektedirler. Alevi bir aileden gelen herkesin mutlaka Musahiplik kurması gerekmektedir. Musahip olmak isteyen aileler “Görgü Cemleri”nde bir Dedenin huzurunda Musahip olmaktadır. Musahipler birbirine et ile tırnak kadar yakındırlar. Musahipler hayatın olumlu ve olumsuz yanlarını iyi ve kötü günlerini birlikte omuzlamak zorundadırlar. Musahiplerin namusları dışında her şeyleri ortakdır.

Aleviliğin önemli kurumlarından birisi de Düşkünlük kurumudur. Yörede Alevilik inanç ve ilkelerinin dışına çıkan kişiler “Düşkün” (suçlu) ilan edilmektedir. Düşkünlük, bir ahlaki yaptırım sistemidir. Düşkün olan kimse toplum tarafından hor görülür ve sahip olduğu hakları elinden alınarak alevi toplumundan dışlanır. Bingöl’de Düşkünlük kurumu, geçmişte çeşitli nedenlerle ortaya çıkan suçların engellenmesinde ve toplumsal düzenin sağlanmasında önemli bir rol üstlenmekteydi. Ancak günümüzde Bingöl merkez ve köylerinde Düşkünlük kurumunun tam anlamıyla uygulandığını söylemek mümkün değildir.

Cem ritüeli, Alevi-Bektaşılık kültürünün genç nesillere aktarıldığı ve toplumda uyulması gereken ahlaki kaidelerin öğretildiği bir okul işlevi yüklenmiştir. Cem toplantılarındaki on iki hizmet, saz ve semah Türklerin İslam öncesi kültürünün izlerini taşımaktadır. Cemin dini, sosyal ve hukuki olmak üzere üç temel işlevi vardır. Bingöl’de cem törenleri her yıl şubat ayında Hızır orucu tutulduktan sonraki ilk perşembe gecesi icra edilmektedir. Türkiye’nin diğer bölgelerinde icra edilen Cem törenlerinden farklı olarak Bingöl’de icra edilen cem törenlerinde semah dönülmemektedir.

Sonuç olarak; Bingöl aleviliğinin inanç unsurlarından; Dedelik, Musahiplik, Düşkünlük ve Cem ritüeli gibi temel inanç kurumlarının, Alevi toplum içerisinde her ne kadar değişime uğrasa da hala güncelliğini koruduğunu ve bu kültürün genç nesillere aktarıldığını söyleyebiliriz.

KAYNAKLAR

- ALTUNTAŞ, Ramazan (2005), "Alevi-Bektaşî Geleneğinde Dedelik Kurumu", Süleyman Demirel Üniversitesi, Uluslararası Bektaşîlik ve Alevilik Sempozyumu. Isparta: İlahiyat Fakültesi Yayınları, s.99-109.
- AZAR, Birol (2013), "Sözlü Geleneğin Kurumsallaşması: Gelenekten Geleceğe Musahiplik Örneği", Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, C.2, S.3, s.74-87.
- BAL, Hüseyin (2004), *Alevî İslam Yolu*, İstanbul: Cem Vakfı Yayınları.
- BAKIR, Abdülbaki (2009), "Alevilikte Erkan ve Düşkünlük", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- BOZKURT, Fuat, (2005), *Toplumsal Boyutlarıyla Alevilik*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- BULUT, H. İbrahim (2009), "Bingöl Aleviliği: Sancak Bölgesi Bağlamında Bir İnceleme", II. Bingöl Sempozyumu. Bingöl: Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları, s.565-573.
- BÜYÜKŞAHİN, Ali (2014), "Ali Büyükşahin Dede'nin Sempozyum Konuşması", Geçmişten Günümüze Alevilik, I. Uluslararası Sempozyumu, Bingöl: Bingöl Üniversitesi Yayınları, C.1, s.34-37.
- DOĞAN, Gürani (1998), *Alevilik'te Ön Bilgiler ve Cem, Zakirlik*, İstanbul: Can Yayınları.
- ERÖZ, Mehmet (1990), *Türkiye'de Alevilik ve Bektaşîlik*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
- ERSEVEN, İ. Cem (2006), *Alevilik-Bektaşîlik Söyleşileri*, (Editör: Ayhan Aydın), İstanbul: Horasan Yayınları, s.73-78.
- FIĞLALI, E. Ruhi (2006), *Türkiye'de Alevilik Bektaşîlik*, İzmir: İlahiyat Vakfı Yayınları.
- HAMARAT, Handan (2017), "Bingöl Alevî Toplumunda Halk Kültürü Unsurları", Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bingöl.
- KORKMAZ, Esat (2005), *Alevilik ve Bektaşîlik Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınları.
- KÜÇÜK, Abdurrahman ve KÜÇÜK, M. Alparslan (2009), *Türkistan'dan Türkiye'ye Alevilik-Bektaşîlik (Dinler Tarihi Açısından Bir Yaklaşım)*, Ankara: Berikan Yayınları.
- MELİKOFF, Irene (2009), *Uyur İdik Uyardılar Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları*, İstanbul: Demos Yayınları.
- OCAK, A. Yaşar (2012), *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- ONARLI, İsmail (2006), *Alevilik-Bektaşîlik Söyleşileri*, (Editör: Ayhan Aydın) İstanbul: Horasan Yayınları, s.79-99.
- SARAÇ, Necdet (2011), *Alevilerin Siyasal Tarihi 1300-1971*, İstanbul: Cem Yayınları.
- SEVİN, Selçuk (2014), "Adaklı İlçesi/Karer Bölgesi'ndeki Sütlüce Köyü Babamansur Kür Hüseyin Dergâhın Postnişi Pir Selçuk Sevin Dede'nin Sunum Bildirisidir", Geçmişten Günümüze Alevilik, I. Uluslararası Sempozyumu, Bingöl: Bingöl Üniversitesi Yayınları, C.1, s.38-58.
- SUBAŞI, Necdet (2010), *Alevî Modernleşmesi-Sırrı Fâş Eylemek*, İstanbul: Timaş Yayınları.

- TAŞĞIN, Ahmet (2007), “Bingöl ve Çevresi Alevileri”, I. Bingöl Sempozyumu, Bingöl: Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi Yayınları, s.229-235.
- YALÇIN, Aziz (2007), *Hacı Bektaş-ı Veli ve Bektaşî Alevilik*, İstanbul: Der'in Yayınları.
- YAMAN, Ali (2004), *Alevilikte Dedelik ve Ocaklar-Dedelik Kurumu Ekseninde Değişim Sürecine Alevilik*, İstanbul: Karacaahmet Sultan Derneği Yayınları.
- (2009), *Geçmişten Günümüze Dedelerin Misyonu ve Değişim*, DEM (Değerler Eğitimi Merkezi) Dergisi, S.6, s.30-38.
- YAZICI, Mehmet (2011), *Alevilik (Alevi Deyişlerinin ve Gülbanglarının Sosyolojik Analizi)*, İstanbul: Çıra Yayınları.
- (2014), “*Aleviliği Günümüze Taşıyan Ana Unsurlar: Musahiplik Geleneği*”, Geçmişten Günümüze Alevilik, I. Uluslararası Sempozyumu, Bingöl: Bingöl Üniversitesi Yayınları, C.2, s.730-749.
- YILDIZ, Harun (2004a), *Anadolu Aleviliği-Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, Ankara: Araştırma Yayınları.
- (2004b), “*Alevilerde Dedelik Kurumu*”, (Editörler: İsmail Engin-Havva Engin) İstanbul: Kitap Yayınları, s.321-338.
- (2005), “*Alevi/Bektaşî Geleneğinde Musahiplik*”, Uluslararası Alevilik Bektaşilik Sempozyumu I, Isparta: SDÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, s.123-132.
- (2011), “*Amasya Yöresi Alevi Ocakları*”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi C.4, S.19, Güz, s.228-242.

Kaynak Kişiler:

1. Aziz Bakır, Yaşı, 61, İlkokul Mezunu, Demirci Ustası, Bingöl/Sancak/Karapınar Köyü
2. Makbule Bakır, Yaşı, 62, Okur-Yazar değil, Ev Hanımı, Bingöl/Sancak/Karapınar Köyü
3. Cebrail Bakır, Yaşı 62, İlkokul Mezunu, Muhtar, Bingöl/Sancak/Karapınar Köyü
4. Seyit Hüseyin Görgü, Yaşı 61, Lise Mezunu, Emekli Öğretmen, Elazığ/Karakoçan
5. Metin Bakır, Yaşı 56, Ortaokul Mezunu, Emekli Bingöl/Sancak/Karapınar Köyü
6. Ali Sevin, 64, İlkokul Mezunu, İşçi, Bingöl/Adaklı/ Sütlice Köyü.
7. Ayçen Kılıçgedik, Yaşı 57, İlkokul Mezunu, İşçi, Bingöl/Sancak/Karapınar Köyü

EK: FOTOĞRAFLAR

(Fotoğraf 1: Bingöl'de İcra Edilen Cem Töreninde Çerağ Yakma)

(Fotoğraf 2: Cem Lokması)

(Fotoğraf 3: Cem Töreninde Nefes Okuyan Alevi Dedesi)

(Fotoğraf 4: Cem Törenine Katılan Kadınlar)

(Fotoğraf 5: Aziz Bakır Dede)

(Fotoğraf 6: Cebrail Bakır Dede)